

Špitalič — razvalina gradu. (Foto N. Šumi)
Špitalič — ruine du château. (Cliché N. Šumi)

notranjščina z novo tonsko rešitvijo mnogo pridobila, saj se je prostor oplemenitil predvsem s tem, da se je rešil kičaste dekorativne slikarije. — J. C.

Tomaz nad Praprotnem. Zaščitno utrjene freske furlanske smeri v ladji podružnice so bile snete in prenesene na platno, deloma so bile odkrite tudi starejše slikarije, s poizkusnimi sondami pa je bila osvetljena stavbna zgodovina prostora. Fresko je snel restavrator Pohl. Stavba v sedanji obliki v notranjščini kot celota skoraj ne kaže spomeniških kvalitet, zato morda ni nezanimivo pokazati, kako pestro zgodovino imajo lahko na videz malo pomembni arhitekturni ambientni. Ob eksploziji leta 1944, ko so se zrušili oboki iz 19. stoletja in so se stene razmajale, da je odpadal do 10 cm debel omet iz istega časa, so se pokazali doslej skriti detajli, ki jih skupaj z onimi v poizkusnih sondah lahko strnemo v kratek stavbnozgodovinski prerez.

Prvotna cerkva je imela pravokotno ladjo in več kot verjetno polkrožno apsidno. V kotu ob severni slavoločni steni se dobro vidi pravilni način zidave, še posebej, ker je freska furlanskega mojstra sneta. Na slavoločni steni v istem kotu je ohranjeno prvotno zastičenje posameznih plasti kamnja, značilno za romaniko. Fuge so izenačene z močno apneno malto z ostalo površino kamnov, stena pa je pobeljena tako, da pokriva apneni belež kamne deloma neposredno. Na tej plasti so vidni ostanki dveh posvetilnih križev, enega v ladji in drugega na slavoločni steni. Slikani so z rdečo barvo, ostanki črne barve pa so se s tega sloja ohranili na koščkih ometa pod sneto fresko. Višino ladje lahko rekonstruiramo po višini pravilno zidane in zastičene stene ter po višini kasnejših ometov na tej steni.

Cerkev je bila v tej obliki dvakrat slikana. Na obeh straneh slavoloka se vrstijo plasti ometa in beležev. Prva je plast posvetilnih križev, ki je istovetna z romanskim zastičenjem in beljenjem. Sledi sloj z ohranjenimi slikarjimi iz 14. stol. Na južni slavoločni steni je ohranjeno Križanje in prizor adoracije, na severni pa neznan prizor pod kasnejšimi ometi. Ta plast je nefreskirana, ohranjena tudi v obeh stenah ladje ob slavoloku. Tretjo plast sestavlja belež, četrto pa slikarije furlanskih mojstrov. V ladji je ohranjena na severni steni zdaj že sneta figura sv. Jožefa iz Poklona treh kraljev, na slavoločni steni pa le ostanki te plasti pod mlajšimi ometi. Na desni slavoločni steni je ohranjen ostanek kozmatskega vzorca nekako v isti višini kot v ladji.

Podružnica je kasneje dobila triosminko zaključen višji prezbiterij z gotskim obokom in gotskimi okni ter razširjenim slavolokom. V prezbiteriju so ohranjene tri odklesane konzole z nastavki reber, v dozidanih delih iz 19. stol. pa so se ohranila gotska rebra. Odkrito je bilo tudi zazidano gotsko okno v zadnji stranici triosminknega zaključka. V obzidju pred cerkvijo so ohranjeni ostanki kamnitih okenskih profilov, morda celo ostanki slavoloka.

Novo pozidani gotski prezbiterij pa tudi slavolok v ladji sta bila dvakrat dekorirana. Omet iz časa postanka gotskega prezbiterija sega na slavoločni steni v ladji preko vseh doslej naštetih plasti ometov, fresk in beležev. Ta omet je pobeljen, robovi okenskih odprtín pa so obkroženi z rjavo črto, predeljeno s povprečnimi belimi progami. Isti način dekoracije je ohranjen pri pravokotni vdolbini za posodo v prezbiteriju. Preko tega ometa je nanešena nova plast fresko ometa tudi na slavoločni steni v ladji, kjer je na levi strani ohranjen angel iz prizora oznanjenja, na severni steni pa deloma odkrit prizor s Tremi kralji. Freske lahko datiramo v čas okrog 1500. Prezbiterij je bil z njimi poslikan od vrha do tal, enako tudi slavolok.

V baroku sta bili prebiti dve pravokotni okni v ladji, zazidano je bilo gotsko okno v osi prezbiterija in napravljeno novo na severni steni, pozidan je bil zvonik in prebita vanj lina iz prezbiterija. Predrt je bil tudi vhod v zakristijo pod zvonikom in cerkev enotno pobeljena. Vsi ti elementi so bili odkriti s sondami.

Po letu 1848 je bila podružnica temeljito prezidana, ladja je bila povišana, morda tudi podaljšana, obok v prezbiteriju zrušen ter vsa cerkev obokana »na kuplo«, dve obočni poli v ladji ter ena v prezbiteriju s polkupolo. V ladji so napravili dve stranski kapeli ter v vsej stavbi prebili nova okna in jo na debelo ometali ter tonirali. V takem stanju je podružnico zatekla eksplozija.

Rezultat takih raziskav ima dvojen pomen. Odkrite so bile tri različne plasti fresk, od katerih so zlasti pomembne one iz 14. stol. Umetnostnogeograf-

Tomaž nad Praprotnim — pogled na podružnico. (Foto M. Železnik)
Tomaž nad Praprotnim — vue de la chapelle. (Cliché M. Železnik)

sko so mikavne freske furlanskega mojstra, saj se s tem nahajališčem ponovno zgosti mreža lokalitet te smeri, nič manj pa ni za domačo produkcijo v tem okolišu važna najmlajša plast. Odkriti so bili kamnoseški detajli iz gotske stavbne faze in pravilna romanska zidava. To so zunanje otipljivi rezultati sondiranja.

Zdi se pa, da ni manj važen tisti del raziskav, ki je odkril zaporedje prav vseh faz v razvoju stavbe, kolikor ga lahko zrcalijo materialni ostanki. To so tiste drobne plasti beležev, primitivnih dekoracij in ometov, ki so videti na prvi pogled kaj malo pomembne, ki pa lahko v historičnem zaporedju nastajanja osvetlijo najrazličnejše pojave. Z zunanjimi likovnimi izrazi skromno zaznamovane se te plasti izmikajo dataciji. Vendar le pri površnem opazovanju. Če jih gledamo in zanesljivo registriramo kot del večje organske historične eclote potem njihova pričevalnost zaživi, saj jih plasti datiranih elementov fresk, kamnoseških detajlov itd., oklepajo v časovno omejene intervale. Praktična vrednost takih opisov in ugotovitev je zgolj pri enem spomeniku lahko prav majhna, dobi pa posebno ceno, če postane tak način del sistematičnih pa čeprav le občasnih raziskav. Iz njih je mogoče izpeljati analogije, jih preverjati in na ta način izpopolnjevati mrežo že znanih podatkov.

Pri Tomažu začudijo opazovalca tako številne plasti beležev in ometov. Na zunanji slavoločni steni se je ohranilo osem slojev. Če gledamo na vse metamorfoze te skromne gorenjske podeželske arhitekture le s stališča barvitosti in

luči, se nam nudi kaj pestro zaporedje barvnega izraza prostornine. Od preprosto beljene površine v romaniki, ko apno le kot tančica prekriva gmoto valovite stene, gre razvoj v prvo fazo barvitosti, ki prinese slavoločni steni barvni poudarek s freskami, vsemu prostoru pa krepko belo prevleko na novem ometu. Barvitost se s furlanskimi slikarijami še stopnjuje, postane intenzivnejša in preprede tudi stene v ladji z bogatim pripovednim prizorom Pohoda treh kraljev. Na tej stopnji doseže ob minimalni osvetljavi največjo, zamolklo moč. S povečanim prezbiterijem vdre v prostornino nov val svetlobe, ki ga v začetku še podpira sveže ometana in pobeljena stena, na katero so se kot skromni ostanki prejšnje pisane preproge ujele preproste dekorativne črte neukega zidarja. Zdi se, da je ta jarka belina slepila ljudi. Spet so poklicali slikarja, ki je s krepkimi barvami pokril ves prezbiterij in slavolok od vrha do tal. Močna luč velikih oken je dobila protiutež v pisani steni novega prezbiterija. Barvitost se je prostorsko premaknila dokler ni v baroku usahnila z belih sten, osvetljenih z novimi okni in se preselila na bogato zlačene oltarje. Na opremi je dalje živela vse do 19. stol., ki je barvo in svetlobo razdelilo enakomerno po prostoru in opravi.

Analogije stavbnozgodovinske sheme s Tomaža se ponujajo še za vrsto drugih gorenjskih podružnic, kjer površni vtis prav tako ne kaže, da so pod beleži in ometi skrite tako številne priče okusa, povezanosti s soslednjimi pokrajinami, finančne in ustvarjalne zmogljivosti, slikovitega razpoloženja in ne nazadnje likovne žeje domačega človeka. — **M. Ž.**

Tomišelj, obnova zvonikov, zunanjščine in notranjščine. Župnijska uprava v Tomišlju se je odločila, da obnovi dotrajani zvonikovi kapi, na novo tonira zunanjščino in notranjščino cerkve. Ob tej priložnosti je spomeniški referat dal pobudo za zamenjavo sedanjih novogotskih kap s prvotnimi baročnimi. Po projektu referata (arh. Kopač) sta bila rekonstruirana po analogiji s sorodnimi motivi prve polovice 18. stoletja oba zvonika, ostala pa je še prejšnja izvedba kupole, ki tudi še čaka baročnega preoblikovanja. Spomeniški referat se je za ta korak odločil, ker gre kljub razmeroma grobi zidarski izvedbi za pomembno baročno arhitekturo; cerkev predstavlja prvi znani odvod ljubljanskih Križank. Postavljena je bila v dvajsetih letih, o čemer priča poleg arhivalnih virov tudi letnica 1722, ohranjena z dvema končnima številka na fasadi. Po novem toniranju v zmernem okru v dveh tonih je na vzvišeni legi stoječa stavba dobila svoj nekdanji baročni značaj. Potem se je uprava lotila novega toniranja notranjščine. V ta namen so bila izdana navodila, po katerih je bilo treba opustiti vrsto neustreznih dekorativnih slikarij, pač pa ohraniti skupino poznobaročnih stropnih fresk. (1957—59). — **N. Š.**

Trebnje. Odkar je tik pod gradom speljana nova avtomobilska cesta, je pri tamkajšnjih lokalnih organih in turistični organizaciji oživel interes za grajsko stavbo. Grad, ki je danes zanemarjen in prenapolnjen s strankami, je v glavnem ohranil karakter 17. stol., četudi obrambni stolpi in nekateri srednjeveški arhitektonski detajli kažejo na starejši postanek stavbnih traktov, ki so se postopoma razvijali ob prvotnem stolpu, ki se je v začetku 19. stoletja zrušil. Dodelitev nove turistične funkcije bi bila brez dvoma v prid stavbi in zato je Zavod za spomeniško varstvo LRS zainteresiranim lokalnim organom priporočil, naj najprej sami izdelajo program za morebitno turistično izrabo gradu. — **I. K.**

Turnišče. V letu 1958 se je izvršilo popravilo ostrejša in kapnega venca na stari cerkvi v Turnišču. Za konservatorska dela je bila pri okraju določena

Tomaž nad Praprotnim — del novo odkrite freske iz 14. stoletja. (Foto M. Železnik)
Tomaž nad Praprotnim — partie des fresques du 14e siècle nouvellement découverte.
(Cliché M. Železnik)

gradbena ekipa, v kateri je strokovno vodstvo prevzel ing. arh. F. Novak. Njegovo poročilo o tehničnem pregledu cerkve v Turnišću je bilo naslednje:

Obstoječa streha nad ladjo cerkve je bila zgrajena po takrat veljavnih tesarskih pravilih tako, da je dobilo vsakih par špirovcev po dvoje lesenih razpor v dveh raznih višinah. Spodnja razpona nalega tudi na vmesno lego, ki je v podolžni smeri strehe podprta z vertikalnimi lesenimi sohami, pod katerimi so položene lesene podvlake prečno na stropnike. Tako leži skoraj vsa teža strehe na lesenih stropnikih. V prečni smeri strehe prvotno ni bilo nobenega nasilnega vešala. Kasneje je bila cerkvena ladja presvodena s polkrožnim obokom. Ob tej priliki so zaradi velike razpetine močno upognjene stropnike v sredini podprli naravnost na teme oboka. Ta obok je zakrival skoro polovico